

УДК 81'255.2:001

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ, ТИПОВІ ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

О. А. Кириченко, Ю. С. Сибірцева, С. О. Плохута,
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

У статті розглядаються основні особливості, способи та види перекладу науково-технічних текстів. Увага фокусується на відмінностях структур англійської й української мов, особливостях їх передачі у корелюючих системах.

Ключові слова: переклад, науково-технічний текст, термін, перекладацькі труднощі.

Переклад науково-технічної літератури займає окреме місце в царині перекладу, кардинально відрізняється від перекладів текстів інших галузей певними лексичними, граматичними та стилістичними особливостями. Це зумовлює необхідність специфічних способів і правил перекладу, їх систематизацію.

Метою роботи є виявлення об'єктивних закономірностей перекладу наукової і технічної літератури як самостійної дисципліни на основі аналізу фактичного матеріалу англійської та української мов, визначення вибору лексичних і граматичних засобів для перекладу текстів у домені точних наук.

У відповідності з метою роботи були сформульовані завдання, вирішення яких направлене на всебічне розкриття теми і досягнення поставленої мети: проаналізувати стилістичні особливості науково-технічних текстів; розглянути лексичні та граматичні особливості науково-технічних текстів; визначити основні труднощі при перекладі науково-технічних текстів; вивчити вимоги необхідні для досягнення адекватності перекладу науково-технічних текстів. **Об'єктом** дослідження даної роботи є науково-технічні тексти, особливості їх перекладу.

Мета будь-якого перекладу – донести до читача, який не володіє мовою оригіналу, певну інформацію, ближче ознайомити його з відповідним текстом. Перекласти означає адекватно висловити засобами однієї мови те, що вже зафіксовано засобами іншої мови. Виявлення об'єктивних закономірностей перекладу наукової і технічної літератури, як самостійної дисципліни, проводиться шляхом аналізу фактичного матеріалу окремих мов, виходячи з основних положень:

- збереження сфери природничих і точних наук;
- виявлення спільних мовних закономірностей, наявних для цих галузей науки і техніки; вибір конгруентних лексичних і граматичних засобів перекладу;
- використання досягнень у створенні наукової картини світу, моделювання непатерних процесів словотворення;
- систематизація епідигматичних процесів на міждисциплінарному рівні.

Оскільки переклад в основному має текстоцентричний підхід, увага перекладача фокусується на адекватній подачі думки, змісту оригіналу. Немає неперекладних матеріалів, є труднощі перекладу. Труднощі під час перекладання пов'язані з недостатнім знанням мови оригіналу, мови транслятора, або з відсутністю в цій мові готових відповідників.

Технічний переклад виник на стику лінгвістики і науки та техніки. Переклад наукової та технічної літератури розглядається як з точки зору перекладознавства, так і з наукової і технічної позиції [6, с. 9].

Аналіз релевантної літератури з цієї теми ілюструє, що "більшість лінгвістів цей вид перекладу вважають особливим видом діяльності, який визначається, в першу чергу, своїми функціональними, а не стилістичними чи жанровими особливостями" [1; 56]. У перекладознавстві розглядаються не лише загальні питання перекладу, а й окремі прийоми, що застосовуються при перекладі науково-технічної літератури, і, "в

залежності від статусу перекладу виникають різноманітні перекладацькі стратегії" [26 с. 341]. Відомий на Заході автор в області перекладознавства M. Snell Hornby відмічає: "Між різними видами перекладу (технічний / літературний переклад) спільного не так вже й багато" [3, с. 28]. При перекладі науково-технічного тексту доводиться вирішувати одночасно цілий комплекс різноманітних завдань. Цей труд вимагає не лише бездоганного володіння мовою, певних галузевих знань, але й максимум зусиль з боку перекладача. Оскільки "при перекладі наукової та технічної літератури, як правило, немає необхідності шукати в тексті будь-який прихований зміст, то тут необхідно прагнути до особливої термінологічної точності. При цьому необхідно мати на увазі, що далеко не завжди технічні терміни співпадають за своїм обсягом в різних мовах" [4, с. 29]. Основна вимога до науково-технічного перекладу – це адекватна передача інформації. Труднощі при перекладі викликає, в першу чергу, передача правильного змісту кожного речення, що дуже часто не відповідає дослівному перекладу. Критерії адекватного науково-технічного перекладу чітко сформульовані: "... він повинен точно передавати зміст оригіналу, містити загальноприйнятну в мові перекладу термінологію й відповідати нормам науково-технічної літератури, переклад якої здійснюється" [1, с. 56].

Розглянемо детальніше, що ж забезпечує досягнення адекватного перекладу, тобто найкращих результатів у даному виді діяльності. Якість перекладу науково-технічної літератури в значній мірі залежить, по-перше, від особливостей даного виду літератури, по-друге, від рівня мовної та загальної технічної та наукової підготовки особи, яка займається перекладом. Досить частими є випадки, коли переклад зазнає редагування спеціалістом відповідної області. Характерною особливістю науково-технічної літератури є точність та стислість вираження думки, з одного боку, та сувора логічна послідовність та повнота викладу, з іншого. Саме цим обумовлено певний характер мовних засобів, типових для даного виду літератури. "Найголовнішою визначальною рисою науково-технічного типу тексту є його когнітивність, інформаційна насиченість" [5, с. 281].

Мова науково-технічної літератури має свої особливості: граматичні, лексичні, фразеологічні, скорочення.

Граматична структура речення науково-технічних текстів має ряд особливостей.

1. Наявність довгих речень, які включають велику кількість другорядних і однорядних членів. При цьому залежні від підмета і присудка слова часто стоять на відстані від того слова, яке вони визначають.

This approach possesses the advantage over the experimental method of greater flexibility.

2. Вживання багатокomпонентних атрибутивних словосполучень.

Pulse microwave radar station; airfield surface movement indicator; etc.

3. Вживання означень, утворених шляхом стяжки цілих синтаксичних груп.

Temperature dependent замість *dependent on temperature*. *Circulation induced effects* замість *effects induced by circulation*.

4. Вживання синтаксичних конструкцій, пасивних конструкцій, зворотів (об'єктний відмінок з інфінітивом, називний відмінок з інфінітивом).

The application of electronics was changed our life.

5. Наявність пропусків деяких службових слів (артиклів, допоміжних дієслів) особливо в таблицях, графіках, специфікаціях [2, с. 15].

Найбільш типовим лексичною ознакою науково-технічної літератури є насиченість тексту спеціальними термінами, термінологічними словосполученнями. Терміни – слова або словосполучення мають лінгвістичні властивості як і інші одиниці словникового складу. Відмінність терміна від звичайного слова залежить, перш за все, від...його значення. Терміни виражають поняття науково оброблені і властиві лише конкретній галузі науки і техніки. В лінгвістичному аспекті терміни, як і інші слова мови, мають явище багатозначності. У деяких випадках один і той же термін має різні значення в межах різних наук. Наприклад, в машинобудуванні

valve – клапан, а в радіотехніці *valve* – електронна лампа. Особливі труднощі для перекладу викликають випадки, коли один и той же термін має різне значення в залежності від приладу чи обладнання. Наприклад, термін *key* – ключ, шпилька, кнопка, перемикач та інші. Вирішальним при перекладі багатозначного терміна є контекст.

Найбільшу складність для перекладу являють собою терміни-неологізми. Ці терміни не відображені, як правило, в словниках. Особливо багато неологізмів серед фірмових назв, тобто назви тих чи інших виробів, які випускає фірма. Крім термінів у технічних текстах особливе місце займають стереотипні слова і фрази (кліше). Кліше включають ідіоми, усталені вирази, набір готових фраз.

Окрім термінів, технічні тексти характеризуються вживанням спеціальної технічної фразеології. Сюди також відносяться випадки, коли загальноповсюдне слово в певних словосполученнях набуває термінологічного значення. Наприклад, *electric eye* – фотоелемент, *atmospheric disturbance* – атмосферні перешкоди.

Характерною рисою сучасної науково-технічної літератури є широке використання різних скорочень і аббревіатур. Слід пам'ятати, що прийняті скорочення є офіційними, загальноприйнятими і їх не можна довільно змінювати та замінювати. Наприклад, *A.C.* – *alternating current*, *H.P.* – *horse power*.

Патентна література відрізняється значною своєрідністю серед інших жанрів науково-технічної літератури. Її своєрідність полягає в канонічній формі опису патентів. Мова опису винаходів вміщує особливості двох стилів: науково-технічного і офіційного, тому переклад патентів викликає певні труднощі.

Відомо, що основною функцією технічної літератури є повідомлення. Цим і визначається інформативна функція мови науково-технічної літератури [3, с. 20–22].

Для словникового складу наукової і технічної літератури характерне застосування великої кількості наукових і технічних термінів, тобто слів або словосполучень, що позначають наукові або технічні поняття. Провести чітку межу між термінами і словами повсякденної мови неможливо внаслідок багатозначності багатьох слів [3].

Терміни – це слова (або сталі словосполучення (еквіваленти слів)), тобто вони мають ті ж лінгвістичні властивості, що й будь-які інші одиниці словникового складу. Відмінність терміна від звичайного слова полягає, насамперед, у його змісті – терміни виражають поняття науково відпрацьовані (найчастіше мають точне визначення) і властиві певній конкретній галузі людського знання. Наукове опрацювання поняття, що виражається терміном, його стандартність висувають особливі вимоги до перекладу терміна, він повинен перекладатися саме відповідним терміном, прийнятим у термінологічній системі тієї мови, на яку здійснюється переклад [2]. У плані перекладу української наукової і технічної літератури істотну роль повинні зіграти словники.

Проте відомо, що основний недолік словників – те, що вони не встигають за розвитком науки і техніки. Як і завжди, вирішальною умовою у виборі правильного значення багатозначного терміна під час перекладу є контекст. Однак у процесі перекладу технічної літератури виникають деякі специфічні труднощі, що полягають у тому, що технічну термінологію нерідко доводиться перекладати поза всяким мовним контекстом [2]. Ми маємо на увазі такі характерні види технічної документації, як, наприклад, специфікації на ті або інші вироби, списки запасних частин, усякого роду таблиці й ін., де спеціальна термінологія дається у формі простого переліку або списку, без якого-небудь контекстуального оточення. Природно, переклад такого роду текстів має особливі труднощі. У цьому випадку рекомендується попередньо ознайомитися з літературою, у якій відповідна термінологія представлена в більш-менш розширеному контексті. Наприклад, якщо доводиться перекладати список комплектувальних запасних частин якого-небудь виробу, варто спочатку ознайомитися з розгорнутим описом даного виробу, щоб одержати уяву про комплект деталей, які входять до нього та ін. [3].

До інших особливостей науково-технічної літератури відносять широке вживання різних скорочень, як і тих, що зафіксовані у словниках, так і авторських, okazіональних, що створені тільки на конкретний випадок і зафіксовані лише в одному тексті. Іншу особливість науково-технічної літератури являють інтернаціональні слова, які незважаючи на схожість звучання у різних мовах, відрізняються в кожній мові своєю семантикою і стилістичним забарвленням, а в теорії перекладу відомі як «фальшиві друзі перекладача» [3, с. 2].

Науково-технічні тексти характеризуються особливим стилем, який відрізняє їх від інших типів текстів. При перекладі таких текстів ця особливість створює додаткові труднощі та проблеми. Серед лексичних труднощів науково-технічного перекладу В. І. Карабан виокремлює «багатозначність слів (термінів) та вибір адекватного словникового відповідника або варіанту перекладу слова (терміна), особливості вживання загальнонародних слів в науково-технічних текстах, правильне застосування того чи іншого способу перекладу лексики, визначення межі припустимості перекладацьких лексичних трансформацій, переклад термінів-неологізмів, аббревіатур, такі як «фальшиві друзі» перекладача, псевдоінтернаціоналізми, лексикалізовані форми множини іменників та термінів-омоніми, етноспецифічна лексика і етнонаціональна варіантність термінів, іншомовні слова і терміни в англійських науково-технічних текстах, різного роду власні імена і назви (фірм, установ і організацій) тощо» [1, с. 12–13]. До граматичних відмінностей автор відносить особливості граматичної будови мови, форми і традиції письмового наукового мовлення. «Так, в англійських фахових текстах значно частіше, ніж в українських, вживаються форми пасивного стану та неособові форми дієслова, дієприкметникові звороти й специфічні синтаксичні конструкції, особові займенники першої особи однини та одночленні інфінітивні й номінативні речення тощо» [1, с. 11–13].

Якщо лексичні відмінності помітні навіть для нефахівця (а це передусім значна наявність спеціальної лексики, термінів), то у граматичному плані вони значно менш виразні, однак не менш різноманітні. Необхідно підкреслити, що тут йдеться не про інвентарні відмінності, тобто відмінності у складі синтаксичних конструкцій або морфологічних форм (що майже відсутні між текстами різних письмових стилів), а про відмінності у функціонуванні граматичних елементів. Однією з найпомітніших граматичних особливостей науково-технічних текстів є велика кількість різного роду поширених складних (у першу чергу – складнопідрядних) речень, що вживаються для передачі типових для наукового викладу логічних відношень між об'єктами, діями, подіями та фактами.

Між науково-технічними текстами, написаними різними мовами, також існують значні граматичні відмінності, зумовлені особливостями граматичної будови мови, нормами і традиціями письмового наукового мовлення. Так, в англійських фахових текстах значно частіше, ніж в українських, вживаються форми пасивного стану та неособові форми дієслів, дієприкметникові звороти й специфічні синтаксичні конструкції, особові займенники першої особи однини та одночленні інфінітивні й номінативні речення тощо. Та все ж найбільше між англійськими та українськими науково-технічними текстами граматичних розбіжностей інвентарного характеру, зумовлених особливостями побудови цих мов. Так, в українській мові відсутні неозначений та означений артиклі, що вживаються в англійській мові не тільки як певні означення, а й сигналізують про особливості розподілу інформації у англійському реченні.

Обов'язковою умовою адекватного перекладу є вміння правильно аналізувати граматичну будову іншомовних речень, правильно визначати граматичні труднощі перекладу й конструювати речення у перекладі відповідно до норм мови і жанру перекладу. Зрозуміло, що перекладач повинен бути добре обізнаним з граматичними особливостями вихідної та цільової мов, основами теорії перекладу взагалі та науково-технічного перекладу зокрема, а також із перекладними відповідниками у

галузі граматики та лексики, перекладацькими трансформаціями, способами перекладу різних мовних та мовленнєвих явищ. Все це становить частину загальної компетенції перекладача, яка, звичайно, значно ширша від означеної нами. [6, с. 59–63].

Дуже частим явищем є граматичний буквализм, що призводить не тільки до порушення норм мови перекладу, а й до різних викривлень у передачі смислу оригіналу. Часто допускають деякі погіршення стилістичного плану при перекладі: використовують достатньо важкі конструкції, часто повторюються, проте не треба забувати про деякі неприпустимі помилки, через які текст перекладу втрачає ідею та смисл: неясність, перекладацький буквализм, перекручення, вольність тексту. Ще одним дефектом в перекладі є неясність. Неясність при перекладі нерідко виникає через громіздкість синтаксичних конструкцій оригіналу. Проблема буквализму полягає в тому, що при перекладі з оригіналу здійснюють переклад кожного слова поспіль, через що текст перекладу стає незрозумілим та складним для читання.

Загальні знання і уявлення про переклад не забезпечують вміння адекватно сформулювати мету перекладу. По-перше перекладач повинен знати мову перекладу в ступені, достатньому для грамотного викладу інформації, яку він отримує, по-друге, глибокі знання спеціальної термінології як мовою оригіналу, так і мовою перекладу, в чому і полягає знання галузі техніки, до якої відноситься сам текст перекладу, і особливо володіння різними видами перекладу.

Для подолання жанрово-стилістичних труднощів перекладачеві слід, перш за все, навчитись ідентифікувати дані проблеми в науково-технічному тексті. Крім того необхідно формувати навички для подолання різноманітних стилістичних труднощів перекладу з врахуванням норм мови перекладу та жанрових норм культури мови оригіналу. Перекладачеві потрібно не тільки знати, але й вміти застосовувати адекватні способи перекладу найбільш складних з стилістичної точки зору елементів науково-технічного тексту, а також не слід забувати про прагматичну адаптацію оригінального тексту під час перекладу [3, с. 3].

Окрім уже зазначених лексичних, граматичних, стилістичних особливостей технічної літератури, існують також характерні особливості, які надзвичайно важливі при перекладі. Г. К. Жустрін відзначає кілька характерних особливостей науково-технічних текстів. По-перше дані матеріали призначені для конкретних спеціалістів. Загалом, будь-який науково-технічний текст – це зв'язаний в одне ціле матеріал з якого не можна виключити яку-небудь частину, прийнявши її за незначну, так як при цьому може змінитись зміст цілого тексту. По-друге, в більшості випадків в процесі перекладу науково-технічного тексту приходиться міняти порядок слів в реченні. У випадку, якщо перекладач недостатньо орієнтується в певній темі, він здійснюватиме дослівний переклад, тобто зберігатиме порядок слів у реченні відповідно до оригіналу, або ж додаватиме власні слова чи фрази, відсутні в тексті оригіналу, що також може змінити його значення [2, с. 95].

Основні вимоги, яким повинен відповідати переклад:

1. точна передача тексту оригіналу.
2. чітке вираження думки при максимально стислій та лаконічній формі, яка характерна стилю української науково-технічної літератури. Під час перекладу не слід переносити в українську мову специфічні особливості англійської мови, необхідно так сформулювати свою думку рідною мовою, щоб це відповідало сучасній практиці. Переклад повинен повністю відповідати загальноприйнятим нормам української мови. Це слід враховувати під час перекладу відсутніх в українській мові та характерних для англійської мови синтаксичних конструкцій. Крім того, слід пам'ятати про те, що смислова насиченість в англійській мові послаблюється у кінці речення, тоді як в українській мові, навпаки, смислове нарощення відбувається від початку речення до його кінця. Таким чином, те, на чому концентрується увага в англійському реченні посідає перше місце, а в українському – останнє.

Проблематика перекладу науково-технічної літератури займає одне з провідних місць у сучасному перекладознавстві. Проаналізувавши праці вчених в цій галузі, доходимо висновку, що переклад науково-технічної літератури займає окреме місце в царині перекладу, кардинально відрізняється від перекладів текстів інших галузей певними лексичними, граматичними та стилістичними особливостями, а тому і вимагає специфічних способів і правил перекладу, нагальна необхідність систематизації яких випливає з вищезазначеного. Загальні знання і уявлення про переклад не забезпечують вміння адекватно сформулювати мету перекладу. По-перше перекладач повинен знати мову перекладу в ступені, достатньому для грамотного викладу інформації, яку він отримує, по-друге, глибокі знання спеціальної термінології як мовою оригіналу, так і мовою перекладу, в чому і полягає знання галузі техніки, до якої відноситься сам текст перекладу, і особливо володіння різними видами перекладу.

SUMMARY

PECULIARITIES OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS: MAIN TRANSLATION PROBLEMS

O. Kirichenko, J. Sybirtseva, S. Plohuta,
Sumy State University,
2, Rimskego-Korsakova St., 40007, Sumy, Ukraine

This article discusses the peculiarities of translation of scientific and technical texts, the difficulties of translation, methods and types. The main issues are related to the difference in structures of the English and the Ukrainian languages and ways of rendering in correlating systems.

Keywords: translation, scientific and technical text, peculiarities.

РЕЗЮМЕ

ОСОБЕННОСТИ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ: ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА

Кириченко Е. А., Сибирцева Ю.С., Плохута С. А.,
Сумский государственный университет,
ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина

В статье рассматриваются основные особенности, способы и виды перевода научно-технических текстов. Внимание фокусируется на различиях структур английского и украинского языков, особенностях их передачи в коррелирующих системах.

Ключевые слова: перевод, научно-технический текст, трудности перевода.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабченко О. М. Навчання технічного перекладу та реферування у школі / О. М. Бабченко // Іноземні мови. – 1999. – №2. – С. 11-13
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории переводов. – М.: Международные отношения, 1975.
3. Зимомря М. Переклад: теорія та практика : навчально-методичний посібник / Микола Зимомря, Олександр Білоус. – Кіровоград : Редакційно-видавничий центр КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – 114 с.
4. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. – К.: Вища школа, 1982.
5. Методическая почта // Иностранные языки в школе. – 2003. – №2. – С. 70–74.
6. Кияк Т. Р. Форма і зміст мовного знака / Т. Р. Кияк // Вісник Харківського університету ім. В. Н. Каразіна. – Харків : Константа, 2004. – С. 75-79.

Надійшла до редакції 19 березня 2014 р.